

SOBRE EL SALVAMENT DEL PATRIMONI ARTÍSTIC RELIGIÓS DE CONSTANTÍ (1936-1939)

Jaume Massó Carballido

EL PATRIMONI CULTURAL I LA GUERRA CIVIL

Durant la guerra civil iniciada ara fa seixanta-cinc anys es va produir una destrucció quantitativament important del nostre patrimoni cultural més immediat. Si ens limitem a Catalunya, cal reconèixer que a la zona republicana es van cremar, destruir o malmetre molts edificis i objectes (especialment els religiosos) durant les primeres setmanes de la guerra. Els autors d'aquests atemptats indiscriminats van ser –majoritàriament– petits grups aïllats, d'ideologia més o menys “anarquista” (falsament o erròniament anarquista), que van actuar sempre de manera il·legal des del punt de vista institucional. Cal dir, però, que els militars rebels de l'altre bàndol no van tenir cap escrupol en destruir o malmetre, sobretot per mitjà dels bombardejos i al llarg de tota la guerra, molts altres edificis i objectes de caràcter monumental o artístic (esglésies, museus i biblioteques inclosos) i que, en definitiva, van provocar amb el seu “glorioso alzamiento” l'esclat “revolucionari” (falsament o erròniament revolucionari) de la rereguarda republicana.

Un dels arguments més utilitzats per la propaganda de guerra és el de la protecció (pels uns) i la destrucció (pels altres) del patrimoni cultural. Durant la Segona Guerra Mundial es va produir a mitja Europa un saqueig patrimonial a gran escala, de conseqüències encara no superades. Els jerarques de l'Alemanya nacionalsocialista van apropiar-se una quantitat ingent d'obres art procedents dels països ocupats, moltes de les quals van anar

a parar a mans dels aliats quan es va acabar la guerra.⁽¹⁾ Els mateixos nazis, que sense cap mena de remordiment havien bombardejat i espoliat a bastament molts altres països durant quatre o cinc anys, van utilitzar com a eina de propaganda internacional la tasca de protecció dels monuments, esglésies i monuments que estaven en perill o que ja havien sofert danys per culpa dels bombardejos de l'aviació aliada.⁽²⁾

L'art (la protecció o la destrucció de l'art) es pot utilitzar, doncs, com a arma de guerra. I això va passar, també, a la guerra civil espanyola. La història d'aquesta guerra la van escriure primer els vencedors, com és habitual, i van imposar la seva versió dels fets durant molts anys. Era (és) una versió manipulada, tergiversada i en part falsificada, que carrega les tintes quan comenta les malifetes dels "rojos" (oblidant, és clar, les pròpies) i que –sobretot– oculta intencionadament (o, en el millor dels casos, menysprea) la important tasca de salvament i recuperació del patrimoni cultural portada a terme en el territori republicà.⁽³⁾

Un altre dels elements a tenir en compte és l'Església catòlica i el seu paper en el conflicte civil. La versió oficial (clarament dualista) de les més altes instàncies eclesiàstiques espanyoles encara defensa, amb poques fissures, la passió martirial d'una Església perseguida, víctima del tot innocent de l'anticlericalisme més exaltat.⁽⁴⁾ Per contra, una interpretació més crítica i documentada exposa de manera més realista els esdeveniments i les diferents tendències, actituds i actuacions de l'Església espanyola en aquells anys.⁽⁵⁾

M'ha semblat adient reproduir uns fragments de dos textos gairebé coetanis, que considero força representatius de les dues visions antagoniques sobre la qüestió de la destrucció del patrimoni cultural durant la guerra civil. Per ordre cronològic, els primers corresponen a un article publicat en un diari republicà barceloní l'any 1937, molt poc després dels Fets de Maig:

Fue inevitable, a raíz de la traición de los militares, la destrucción de algunos edificios que merecían ser conservados, unos por su valor artístico y todos porque podían ser habilitados para cumplir funciones docentes o para ser convertidos en hospitales, en refugios o en talleres. No pudo impedirse tampoco que el fuego consumiera obras de arte o que la ignorancia no guardara el respeto debido a cuadros, esculturas y objetos del culto católico que merecían ser legados a las futuras generaciones. Y, no obstante, el haber artístico de Cataluña se ha acrecentado porque el "vandalismo" revolucionario ha resguardado de la destrucción y del robo a que se habían entregado los incontrolados, infinidad de obras de arte y ha

(1) Vegeu L. H. Nicholas, *El saqueo de Europa. El destino de los tesoros de Europa en el Tercer Reich y la Segunda Guerra Mundial*, Ed. Destino, Barcelona 1996.

(2) H. Kohlhausen, *La labor del Servicio Alemán de Protección Artística en pro de la conservación de los valores culturales europeos (Medidas contra el terror aéreo anglosajón)*, s.l. 1944.

(3) Vegeu la bibliografia i l'activitat legislativa citades en el meu article "Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religiós a Reus i Tarragona (1936-1937)", dins del volum *Guerra civil a les comarques tarragonines (1936-1939)*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, Tarragona 1999 [aparegut al 2000], pàgs. 243-266.

(4) Vegeu, per exemple, V. Cárcel Ortí, *La gran persecución. España, 1931-1939*, Ed. Planeta, Barcelona 2000. Com es pot veure en el títol, l'autor d'aquesta obra apologètica inclou en la "gran persecució" tots els anys de la II República Espanyola.

(5) Vegeu, per exemple, H. Ragner, *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*, Ed. Península, Barcelona 2001.

recuperado para la colectividad centenares de cuadros y objetos artísticos, de valor inapreciado por individuos y organizaciones religiosas, condenados a no ser incorporados a la riqueza artística del pueblo. / En toda época ha querido cargarse sobre los revolucionarios el sambenito de vándalos. [...] El mundo sabe que Guernica ha sido destruída por la Aviación alemana. Y es del género idiota negarlo y pretender cargar el crimen en la cuenta de los antifascistas⁽⁶⁾ [...]. El "vandalismo" de los revolucionarios se viene explotando desde la Revolución francesa. No debía librarse la República española de la acusación. Pero así como la Convención nacional se preocupó de reintegrar al dominio público multitud de obras de arte diseminadas en las colecciones privadas, aseguró una selección estricta, dió a las colecciones un máximo de brillantez y convirtió las obras cumbres en patrimonio nacional, la República española ofrecerá en París, durante la Exposición Universal, a la admiración del mundo, su riqueza pictórica del Museo del Prado, que ha logrado librar del vandalismo de los aviadores enviados por Hitler y Mussolini a Madrid para que el Museo fuera volado y destruído por las bombas incendiarias que han convertido en escombros iglesias, escuelas, hospitales, teatros, segando la vida de centenares de mujeres y niños.⁽⁷⁾ / Francia, merced a la revolución, pudo constituir Museos y bibliotecas. España y Cataluña, inspirándose en este ejemplo, habrán acrecentado, merced al "vandalismo" de los revolucionarios, su riqueza artística.⁽⁸⁾

Els segons formen part de la famosa *Carta colectiva* signada per la majoria de bisbes de l'Església espanyola (tret d'honorables excepcions). Els copio directament d'una de les lliurances publicades, l'estiu de 1937, a l'edició facciosa d'un conegut diari espanyol:

La revolución fué "bárbara", en cuanto destruyó la obra de civilización de siglos. Destruyó millares de obras de arte, muchas de ellas de fama universal. Saqueó o incendió los archivos, imposibilitando la rebusca histórica y la prueba instrumental de los hechos de orden jurídico y social. Quedan centenares de telas pictóricas acuchilladas, de esculturas mutiladas, de maravillas arquitectónicas para siempre deshechas. Podemos decir que el caudal de arte, sobre todo religioso, acumulado en siglos, ha sido estúpidamente destrozado por los comunistas [sic]. Hasta el Arco de Bará, en Tarragona, obra romana que había visto veinte siglos, llevó la dinamita su acción destructora.⁽⁹⁾ Las famosas colecciones de arte de la Catedral de Toledo, del Palacio de Liria, del Museo del Prado, han sido torpemente expoliadas. Numerosas bibliotecas han desaparecido. Ninguna guerra, ninguna invasión bárbara, ninguna conmoción social, en ningún siglo, ha causado en España ruina semejante a la actual,⁽¹⁰⁾ juntándose para ello factores de que no se dispuso en ningún tiempo: una organización sabia

(6) Vegeu H.R. Southworth, "La destrucción de Guernica. Prensa, propaganda y diplomacia en torno al bombardeo", *Historia 16* (Madrid), núm. 12, abril de 1977, pàgs. 39-48.

(7) Vegeu A. Colorado Castellary, "¡Salvad el Prado!", *Historia 16* (Madrid), núm. 163, novembre de 1989, pàgs. 35-54.

(8) [Francesc] Aguirre, "El "vandalismo revolucionario". Ha acrecentado la riqueza artística de Catalunya", *El Día Gráfico* (Barcelona), 22 de maig de 1937, pàg. 7. Vegeu també Ch. Zervos, "Les prétendus vandalismes en Catalogne", *L'Art de la Catalogne, de la seconde moitié du neuvième siècle à la fin du quinzième siècle* (catàleg de l'exposició), París 1937, pàgs. 9-16.

(9) Vegeu, sobre aquesta exageració, el meu article "L'Arc de Berà, 1936: una agressió al patrimoni", *El Punt* (Reus i Tarragona), 14 de setembre de 1999, pàg. 29. [També al *Diari de Tarragona*, 21 de setembre de 1999, p. 52.]

(10) Luis Monreal y Tejada, antic i destacat membre del *Servicio de Recuperación Artística* franquista i autor del llibre *Arte y Guerra Civil* (La Val de Onsera, 1999), en una entrevista publicada al diari *La Vanguardia* el 6 de desembre de 1998, pàgs. 57-58, va respondre així a la pregunta "¿Se perdió mucho patrimonio?" (durant la guerra civil): "Sí, mucho. Pero se perdió más en la Guerra de la Independencia."

puesta al servicio de un terrible propósito de aniquilamiento, concentrado contra las cosas de Dios, y los modernos medios de locomoción y destrucción, al alcance de toda mano criminal. [...] Ha sido espantosa la profanación de las sagradas reliquias; han sido destrozados o quemados los cuerpos de San Narciso, San Pascual Bailón, la beata Beatriz de Silva, San Bernardo Calvo y otros. Las formas de profanación son inverosímiles, y casi no se conciben sin sugestión diabólica. Las campanas han sido destrozadas y fundidas. [...] Gran número de templos, entre ellos verdaderas joyas de arte, han sido totalmente arrasados: en esta obra inicua se ha obligado a trabajar a pobres sacerdotes. Famosas imágenes de veneración secular han desaparecido para siempre, destruidas o quemadas. En muchas localidades la autoridad ha obligado a los ciudadanos a entregar todos los objetos religiosos de su pertenencia para destruirlos públicamente: pondérese lo que esto representa en el orden del derecho natural, de los vínculos de familia y de la violencia hecha a la conciencia cristiana.⁽¹¹⁾

És clar que les conseqüències negatives de l'esclat revolucionari provocat per la rebel·lió militar no van ser les mateixes a tot el territori català. Uns quants nuclis de població van veure desaparèixer gairebé tot el seu patrimoni històric o artístic i d'altres no van patir gairebé cap pèrdua significativa. Només analitzant les circumstàncies particulars de cada ciutat, vila o poble podrem fer-nos una idea real del que va comportar la guerra en aquest aspecte concret. Pel que fa a Constantí i a les seves particulars circumstàncies bèl·liques, cal consultar –d'entrada– l'interessant i molt ben documentat treball de Montserrat Duch i Anna M. Ginés publicat en aquesta mateixa revista l'any 1987,⁽¹²⁾ així com el llibre de Jordi Piqué sobre la rereguarda tarragonina durant el mateix període, que fa diverses referències a la comarca del Tarragonès.⁽¹³⁾

L'ESGLÉSIA DE CONSTANTÍ I LA GUERRA CIVIL⁽¹⁴⁾

El veí o foraster que visita l'església parroquial Sant Feliu hi pot trobar un díptic, editat per l'Ajuntament i la Parròquia de Constantí, que explica les principals característiques arquitectòniques i artístiques del temple. En aquest díptic hi pot llegir, entre altres coses, que

L'any 1936 desaparegueren tots els retaules que contenia [l'església], sobretot voldríem fer menció al de l'altar major i al de la Mare de Déu del Roser, aquest darrer considerat un dels més formosos de Catalunya. Malgrat tot se salvaren bona part de les imatges i avui en dia es pot contemplar al nostre temple una important col·lecció d'aquestes, amb un [alt] nivell artístic i d'execució i amb una acurada policromia [...]. Dintre del temple s'hi troba un petit museu amb el grup d'imatges que formaven part d'aquests antics altars [...].⁽¹⁵⁾

(11) "La altísima significación de la Cruzada Nacional. Carta colectiva de los obispos españoles", *ABC* (Sevilla), 13 d'agost de 1937, pàg. 11.

(12) M. Duch & A.M. Giné, "Constantí durant la guerra civil", *Estudis de Constantí*, núm. 3 (1987), pàgs. 95-127. Relacionat secundàriament amb el tema que ara ens ocupa, en el mateix volum suara esmentat hi ha (pàgs. 7-31) un article sobre "Les capelletes votives dels carrers de Constantí", de M.A. Cerdà, E.-M. Outeda, J.M. Roca i J.M. Sabaté.

(13) J. Piqué i Padró, *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1998, pàssim.

(14) Sobre aquesta església i el seu patrimoni artístic s'han publicat diferents articles en els números 2, 5, 7, 12 i 13 dels *Estudis de Constantí*. Vegeu també la descripció que en fan M. Duch & A.M. Giné, *Constantí*, Valls 2001, pàgs. 69-75.

(15) *Parròquia de Sant Feliu. Constantí*, Lleida 2000, pàg. 2.

Hom es pot preguntar com es va produir, “malgrat tot”, el salvament d’aquests béns mobles, un salvament que –a partir del que acabem de llegir– podríem creure anònim i casual. Rere d’aquest silenci s’amaga, en realitat, la molt meritòria tasca de salvament i recuperació patrimonial portada a terme per la Comissió del Patrimoni Artístic (CPA) –després també Comissaria Delegada del Patrimoni Artístic, Històric i Científic i Delegació de la Comissaria General de Museus– de la Generalitat de Catalunya a Tarragona.

D’aquesta delegació oficial van ser responsables els dos codirectors del Taller-Escola de Pintura i Escultura, el pintor tarragoní Ignasi Mallol (1892-1940)⁽¹⁶⁾ i l’escultor reusenc Joan Rebull (1899-1981),⁽¹⁷⁾ els quals van comptar des dels primers moments (els més difícils i complicats) amb diversos col·laboradors voluntaris⁽¹⁸⁾ i amb el valuós suport del regidor del Comitè Antifeixista –després Ajuntament– de Tarragona, el cenetista Josep Maria Alomà (1909-1993).⁽¹⁹⁾

A l’Arxiu Històric Arxidiocesà (AHAT) i a l’arxiu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT) es conserven diversos documents referents a l’activitat –continuada fins al final de la guerra a Catalunya– de l’esmentada delegació tarragonina de la Generalitat. Val a dir, però, que també a l’Arxiu Municipal de Constantí (AMC) s’han guardat diversos documents coetanis que complementen prou bé els suara esmentats.⁽²⁰⁾

No em consta la data en què es va produir la primera visita a Constantí de membres de la CPA. El nom del poble és citat, de tota manera, en dues llistes mecanografiades que havien format part de l’arxiu de l’esmentada Comissió i que es poden datar, *grosso modo*, a les primeres setmanes de la guerra. En una, Constantí hi figura –sense cap comentari– ensems amb altres deu “Pobles que cal retornar-hi” [sic]; en l’altra, intitolada “N[otes] d’interès. Pobles”, l’esment és només una mica més ampli: “Constantí. Cal seguir-lo”.⁽²¹⁾

El 27 de juliol, el conseller de Cultura, Ventura Gassol, va fer trametre a molts ajuntaments de Catalunya una mena de carta circular, amb paper oficial, en què demanava als responsables municipals que salvaguardessin –per mitjà de l’apropiació– els seus principals elements patrimonials:

GENERALITAT DE CATALUNYA

Com sigui que en la totalitat de la vostra jurisdicció, existeixen, segons les nostres notícies, els objectes del Patrimoni Artístic del Poble, relacionats a continuació, la importància dels quals és evident, us preguem que vulgueu incautar-vos-en [sic] en nom del Poble i del

(16) Vegeu el catàleg de l’exposició *Ignasi Mallol i Casanovas (1892-1940)*, Museu d’Art Modern, Tarragona 1991.

(17) Vegeu J. Massó Carballido, “Joan Rebull i la Guerra Civil”, *Nou Diari* (Reus), 5 de març de 1997, pàg. 2, i “Joan Rebull i el Museu Arqueològic de Tarragona (1936)”, *El Punt* (Reus i Tarragona), 7 de desembre de 1999, pàg. 17.

(18) Cal destacar especialment el jove Josep Recasens i Tuset, cofundador i primer secretari de l’associació Amics de les Arts, de Tarragona, el qual va recollir –en nom de la Comissió del Patrimoni Artístic– un bon nombre d’objectes artístics a diverses localitats de la demarcació.

(19) Vegeu l’opuscle *Declaración jurada de Josep Maria Alomà Sanabras* [1942], Ateneu de Tarragona, Tarragona 1992.

(20) Agraïxo a la regidora Tomasa Molina les facilitats atorgades per a la consulta de la documentació conservada a l’AMC.

(21) Arxiu del MNAT.

Govern de la Generalitat a fi que al seu dia hom pugui donar-los la destinació que es cregui ésser més útil a la cultura del poble.

Al mateix temps us preguem que ens indiqueu, amb la major urgència, l'estat en què actualment es troben els esmentats objectes per tal que poguem prendre les mesures necessàries a llur conservació.

Barcelona, 27 de juliol del 1936.

EL CONSELLER DE CULTURA DE
LA GENERALITAT DE CATALUNYA,
Ventura Gassol
[signatura segellada]

CIUTADÀ ALCALDE DE CONSTANTÍ

Al peu hi ha l'empremta del segell de la Conselleria. Al dors, a màquina, hi ha l'esment "Runes [sic] de Centelles".⁽²²⁾

Pocs dies després, el 7 d'agost, el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC) feia públic un decret en què, entre altres coses, es dictaminava l'apropiació dels béns eclesiàstics:

Art. 3°. Els béns de l'Església i de les Ordres [sic] i Congregacions Religioses seran confiscats per la Generalitat, i es dedicaran, d'una manera especial, a obres de caràcter sindical i social, així com al compliment dels serveis administratius de la Generalitat. Resten exceptuats els béns comunals i les cases parroquials, de les esmentades Corporacions, els quals passaran en plena propietat als Ajuntaments respectius. / Es consideraran béns de l'Església i de les Ordres [sic] i Congregacions Religioses, aquelles que el dia 19 de juliol corrent es trobaven en possessió de les esmentades Corporacions.⁽²³⁾

Es van editar immediatament uns formularis oficials que es van trametre als ajuntaments de Catalunya perquè es redactessin de manera administrativament correcta les actes d'ocupació dels immobles afectats pel decret suara esmentat. Pel que fa a Constantí, al seu Arxiu Municipal es conserven els impresos de les actes corresponents a l'ocupació legal que, el 10 d'agost, van fer els representants de l'Ajuntament dels edificis de l'església i la rectoria. L'església, segons aquest document, seria destinada a "magatzem general dels fruits agrícoles [sic] del Sindicat i, prèvies les obres necessàries d'adaptació, a celler cooperatiu."⁽²⁴⁾

De manera paral·lela a aquesta ocupació, es va fer un inventari dels objectes de culte trobats a la rectoria. Aquest inventari, manuscrit, també es conserva a l'AMC:

Objectes religiosos existents a la rectoria, propietat de l'Església de la present vila.

Una custòdia, de metall

Un copó, de id.

Un reliquiari, id. – Vera-creu

(22) AMC, lligall núm. 1401, "Incautacions". He mantingut la redacció original. Document citat per M. Duch & A.M. Giné, "Constantí durant la guerra civil", *Estudis de Constantí*, núm. 3 (1987), pàg. 99.

(23) Decret de Justícia i Dret, datat el dia 5 d'agost. DOGC núm. 220, de 7 d'agost de 1936, pàg. 946.

(24) AMC, lligall núm. 1401, "Incautacions". Ambdós documents van ser signats pel regidor Pau Gil Rivalt i pel secretari municipal Ramon Falcó. En una primera versió de l'impres –no reexida perquè és datada anacrònicament el 31 de juliol–, hom destinava l'immoble de l'església a "magatzem general del Sindicat agrícola que en son dia es creï, per a la qual cosa es procedirà a la neteja del local esmentat treient-se del mateix [sic] tots els signes que denotin el fi [sic] a què abans estava destinat". Citada per M. Duch & A.M. Giné, "Constantí durant la guerra civil", *Estudis de Constantí*, núm. 3 (1987), pàgs. 102 i 104.

Un id., id. – S. Feliu
Un id., id. – S. drap
Un id., id. – Sta. Llúcia
Dos calzes, id.
Un reliquiari, de fusta – S. Ramon
Un id., id. – S. Vicens
Un id., id. – amb diferents relíquies
Unes canadelles, de metall, amb plat
Unes id., de cristall, amb plat de metall
Dos paus, de metall
Joies de la imatge – Mare de Déu de Pasqua
8 fiadors de seda: 4 morats – 2 negres / 1 vermell – 1 blanc
Un crucifix, amb creu i peu de fusta
Una cullera, de metall, per a aigua beneïda
Un salomó, de metall, amb 4 brocs
Una imatge de fusta – S. Josep
Una id. Id. – Jesús infant, de peu
Una id. Id. – Jesús al bresol
Una corona d'espines
Tres draps pintats – amb la creu al mig
Una cortina de drap negre.

Propietat particular

Un calze, de metall
Unes canadelles de cristall, amb plat
Una casulla blanca

Constantí 3 Agost 1936.⁽²⁵⁾

S'hi ha conservat, així mateix, una relació –escrita amb llapis– dels “Objectes de l'Església”:

5 pendons
1 vestit de la Puríssima
2 mantells
1 corona fusta
1 " metall
1 cortina
2 estovalles
1 candeler fusta
1 " metall
2 imatges
3 reclinatoris
1 *sillon*
1 bastó i cera

Al final, afegit amb tinta: “llibres”.⁽²⁶⁾

(25) AMC, lligall núm. 1401, “Incautacions”. Hi he corregit uns quants errors ortogràfics. Les cursives són meves.

(26) AMC, lligall núm. 1401, “Incautacions”. Hi he corregit els errors ortogràfics, però he mantingut el castellanisme *sillon* (per cadira de braços).

D'altra banda, l'Ajuntament procurà conèixer també la situació dels objectes relacionats amb el culte catòlic que diverses persones o famílies guardaven a casa seva. A l'AMC es conserven diversos documents manuscrits amb els noms d'aquests posseïdors i la relació de les peces que tenien, moltes de les quals procedien de l'església parroquial. Per exemple, "al magatzem de casa Marinera" hi havia –entre moltes altres coses– dues o tres imatges (una d'un Natzarè), dos bancs, onze casulles, setze estoles, un candeler i la corneta dels armats, i la senyora Joaquiima Sans –d'acord amb el que cita en una nota autògrafa– guardava a casa seva una imatge de sant Lluís, un sant Crist petit, quatre candelers i altres objectes procedents d'un altar del qual ella mateixa havia tingut cura. Cal destacar que moltes de les persones que s'hi esmenten posseïen imatges de sants o maresdedéu, peces d'orfebreria i robes d'ús litúrgic.⁽²⁷⁾

A mitjan mes d'octubre, es van lliurar a la CPA de Tarragona diversos objectes procedents de l'església parroquial de Constantí, tal com consta en aquesta acta oficial:

COMISSIÓ DEL PATRIMONI ARTÍSTIC DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA – TARRAGONA

- 1 custòdia de fusta
- 2 vinagreres
- 5 creus de metall
- 1 calze barroc plata
- 1 calze plata daurada
- 1 " metall
- 1 " argent daurat
- 1 " metall groc
- 1 " metall groc
- 1 reliquiari argent
- 2 reliquiaris barrocs
- 1 calze metall
- 1 safata
- 1 veracreu argent
- 1 aiguamà
- 2 portapaus
- 1 palmatòria
- 1 corona
- 82 objectes de metall per fondre

Aquests objectes han estat recollits per elements de la Comissió del Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya per a ésser traslladats a lloc adient.

Per la C P A
Josep Recasens
[signat]

Constantí a 19 d'octubre de 1936.⁽²⁸⁾

(27) AMC, lligall núm. 1401, "Incautacions". Vegeu M. Duch & A.M. Giné, "Constantí durant la guerra civil", *Estudis de Constantí*, núm. 3 (1987), pàg. 104, nota 23.

(28) Full d'ofici amb el senyal imprès de la Comissaria de Tarragona de la Generalitat de Catalunya. Hi he corregit diverses errades ortogràfiques i/o mecàniques. AMC, lligall núm. 1401, "Incautacions"; document àmpliament citat per M. Duch & A.M. Giné, "Constantí durant la guerra civil", *Estudis de Constantí*, núm. 3 (1987), pàg. 104, nota 24. Al fons documental de Pere Batlle i Huguet de l'AHAT hi ha la còpia o duplicat [sense la signatura] d'aquesta mateixa acta.

GENERALITAT DE CATALUNYA

COMISSÀRIA DE TARRAGONA

COMISSIÓ DEL PATRIMONI ARTÍSTIC DE LA GENERALITAT DE
CATALUNYA TARRAGONA

1 custodia de fusta
2 vinagreres
5 creus de metall
1 calze barroca plata
1 calze plata daurada
1 " metall
1 " argent daurat
1 " metall groc
1 " metall groc
1 reliquiari argent
2 reliquiaris barrocs
1 calze metall
1 safata
1 veracreu argent
1 agnada
2 portapaus
1 palmetoria
1 corona
82 objectes de metall per fondre

Aquestos objectes han estat recollits per l'element de la Comissió del Patrimoni artístic de la Generalitat de Catalunya per a ésser traslladats a lloc adient .

Per la C P A

Constantí a 19 d' octubre de 1936

A l'Arxiu Municipal de Constantí es conserva un document que ve a complementar aquest primer lliurament. Es tracta d'un rebut, mecanoscrit sobre una quartilla oficial que porta el senyal imprès de la Secció de Monuments Històrics de la Generalitat de Catalunya:

Hem rebut de l'Ajuntament de Constantí, amb destí als Museus del Poble:
1 custòdia de plata daurada gòtica moderna.

Barcelona, 6 d'abril del 1937.

PER LA COMISSIÓ DEL
PATRIMONI ARTÍSTIC,

No hi ha signatura, però sí l'empremta del segell de goma del Servei del Patrimoni Artístic, Històric i Científic de la Generalitat.⁽²⁹⁾ Suposo que aquesta valuosa custòdia era la que apareix fotografiada en un número de la *Fulla Parroquial de Constantí* de l'any 1918.⁽³⁰⁾

A mitjan mes d'agost de 1937, el jutge de Primer Instància de Tarragona va adreçar un ofici al comissari Ignasi Mallol en els següents termes:

Dando cumplimiento a lo interesado por la Fiscalía de la Audiencia de esta ciudad, en virtud de telegrama circular que ha recibido de la Superioridad, dirijo a V. el presente rogándole que a la mayor brevedad posible se sirva disponer se remita a este Juzgado una relación de los objetos de Culto propiedad de Congregaciones y Confesiones que no se acredite de modo concreto ser de dominio privado, especificando el detalle del estado de conservación, destino, utilización actual y autoridad u organismo en cuyo poder estén los referentes a esta capital y partido.

Viva V. muchos años.

Tarragona 19 de Agosto de 1937

El Juez

[signatura il·legible]

Sr. Comisario Delegado del Patrimonio artístico, Histórico y Científico de la Generalidad de Cataluña en Tarragona.

Al marge, per si de cas, l'ofici inclou la relació dels "Pueblos del partido", és a dir: "Canonja, Vilaseca, Constantí, Pobla de Mafumet, Morell, Rourell, Secuita, Perafort, Pallaresos, Renau, Catllar, Tamarit".⁽³¹⁾

(29) AMC, lligall núm. 785, "Correspondència 1936-37"; document citat per M. Duch & A.M. Giné, "Constantí durant la guerra civil", *Estudis de Constantí*, núm. 3 (1987), pàg. 104, nota 25.

(30) Vegeu l'edició facsimil: *Full Parroquial (1916-1924)*, Centre Cultural, Recreatiu i Esportiu, Constantí 1983, núm. 38-39 (maig-juny de 1918), pàg. 3. A la pàg. 7 d'aquest mateix número hi ha una fotografia del sagrari obert, amb un calze a l'interior. Vegeu, aquí, la pàg. 93.

(31) AHAT, fons Pere Batlle. A la signatura m'ha semblat llegir el cognom Penagos. Al document també hi ha les empremtes de dos segells del Jutjat de 1ª Instància i Instrucció de Tarragona (un de general i l'altre de Secretaria).

GENERALITAT DE CATALUNYA

SECCIÓ DE MONUMENTS HISTÒRICS

HEM REBUT de l'Ajuntament de Constantí,
amb destí als Museus del Poble:

1 custòdia de plata daurada gòtica moder-
na.

Barcelona, 6 d'abril del 1937.

PER LA COMISSIO DEL
PATRIMONI ARTISTIC.

Mallol va respondre quatre dies després:

Amb la present acompanyo la relació dels objectes de Culte, procedents de Congregacions i Confessions i recollits per aquestes Oficines, amb els altres detalls que em demaneu en el vostre ofici del 19 corrent.

Visqueu molts anys.

Tarragona, 23 d'agost de 1937.

El Comissari Delegat del Patrimoni
Artístic, Històric i Científic de
la Generalitat de Catalunya a Tarragona,

[en blanc]

Sr. Jutge de 1ª Instància i Instrucció de Tarragona.⁽³²⁾

A la relació suara esmentada hi ha, és clar, la referència als objectes constantinencs:

Procedents de Constantí:

5 calzes de plata, d'estil barroc.

1 copó " " " "

4 reliquiariis de plata, estil barroc.

1 vera-creu " " " "

1 crucifix de plata, gòtic.

1 " " " , estil renaixement.

1 " de coure, estil gòtic.

1 canadelles de plata, estil barroc.

Tots els precedents objectes, destinats al Museu Medieval i Modern (secció d'orfebria), són conservats als dipòsits d'aquestes Oficines.⁽³³⁾

Foren recollits, a més:

2 calzes de metall baix.

2 creus de coure.

1 canadelles.

1 aiguamà.

2 portapaus.

1 espelmatòria.

1 corona,

els quals objectes, sense valor artístic, foren entregats a la Conselleria de Finances de la Generalitat de Catalunya, Secció de Recepció i Classificació de Metalls.⁽³⁴⁾

Al mateix fons de l'AHAT hi ha tres documents que confirmen tres lliuraments successius d'objectes al *Servei* de Recepció i Classificació de Metalls de la Conselleria de Finances, datats a Barcelona el 10 de desembre de 1936, el 26 de febrer de 1937 i el 2

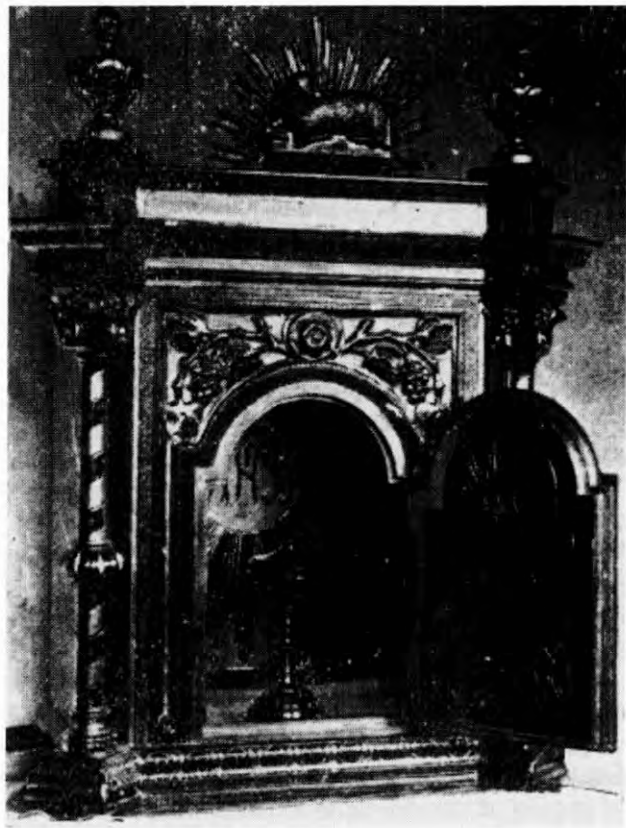
(32) AHAT, fons Pere Batlle.

(33) Vegeu el meu article "La catedral, Museu d'Art Medieval (1937)", *Diari de Tarragona*, 20 de gener de 2000, pàg. 5.

(34) AHAT, fons Pere Batlle.

La Custòdia de la Parròquia (1918)

El Sagrari obert (1918)

de juliol de 1937. La descripció que s'hi fa dels objectes lliurats és telegràfica, del tot insuficient per a intentar identificar una peça determinada.

Per necessitats pròpies de la indústria de guerra, la fosa de metalls més o menys valuosos es va practicar amb assiduitat, però sempre sota el control oficial.⁽³⁵⁾ Els encarregats locals de la recollida d'aquesta mena de metalls eren, habitualment, els Comitès Antifeixistes o els Ajuntaments corresponents.⁽³⁶⁾

D'altra banda, Mallol va lliurar al Museu de Reus una selecció de peces d'orfebreria antigues, aparentment obrades per argenters d'aquesta ciutat. El lliurament es va fer arran d'una petició del conservador del museu reusenc, Pere Rius i Gatell:

Avui dijous 28 d'Octubre de 1937

Amic Mallol: Per causa del mal temps hem suspès l'envio [sic] de material fins demà. Així és que, de no haver-hi contraordre, demà a les 3 i 1/2 de la tarda vindrem amb el camió a portar-vos els mosaics.⁽³⁷⁾

Féu de manera de tenir-nos preparat quelcom de material; m'interessa molt de moment orfebreria, car estic fent el catàleg de la de Reus i podria aplegar-ho tot dins un sol ordre de numeració.

Maneu de vostre afm.

Pere Rius

[signat]

Al peu de l'escrit hi ha l'empremta del segell del "Museu Municipal Prim-Rull – Reus".⁽³⁸⁾

Pocs dies després, el 5 de novembre, Pere Rius va redactar i signar el rebut corresponent a les peces d'orfebreria, "obrades a Reus (segons punxó)", que li van ser lliurades, entre les quals hi havia –numerada amb el núm. 57– un calze procedent de Constantí.⁽³⁹⁾

(35) La quantitat de peces d'orfebreria religiosa recollides arreu del país durant les primeres setmanes de la guerra civil va ser realment extraordinària. El diari barceloní *El Día Gráfico* informava, el dia 11 d'octubre de 1936, que "la orfebreria litúrgica era tan abundante en Cataluña, que hasta Barcelona llegaron seis grandes camiones repletos de objetos de plata. Fue necesario montar una oficina especial para clasificarla. Separadas las escasas piezas de valor artístico, se fundió la plata restante y se convirtió en lingotes" ("En Defensa del Patrimonio Artístico de Cataluña. Los Museos del pueblo han sido enriquecidos en más de 50.000 obras artísticas y el Museo de Cataluña en un cien por cien. A la Oficina de Defensa llegaron un día hasta seis camiones repletos de orfebrería litúrgica", pàg. 5).

(36) Els atesoraments irregulars van ser estrictament perseguits i penalitzats. Conec un cas en què s'hi van veure implicats els membres d'un Comitè local: "Importante hallazgo de joyas y metales preciosos retenidos por el Comité Antifascista de Vich", *El Día Gráfico* (Barcelona), 17 de juliol de 1937, pàg. 8 (en l'edició del dia 20, pàg. 10, fins i tot es va publicar una fotografia, de "las joyas y metales preciosos de que se incautó la Policía en Vich", en la qual es veu un nombre considerable de petits lingots de fabricació artesanal).

(37) Es refereix als fragments de mosaic procedents de la vil·la romana de Parets Delgades, de la Selva del Camp, actualment conservats al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Vegeu els meus articles "Notes per a l'estudi del poblament d'època romana en el terme de la Selva del Camp", *Butlletí del Centre d'Estudis Selvatà*, núm. 1, maig de 1990, pàgs. 23-28 i 34-37, i "Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religiós a Reus i Tarragona (1936-1937)", *Guerra civil a les comarques tarragonines (1936-1939)*, Tarragona 1999, pàg. 262.

(38) Document manuscrit. Arxiu del MNAT. Vegeu també L. Vilaseca & S. Vilaseca, *El Reial Col·legi d'Argenters de Reus i els seus antecedents*, Reus 1970, pàg. 14.

(39) El mecanoscrit original es conserva a l'AHAT, fons Pere Batlle. Val a dir que en aquest rebut no s'hi especifiquen les procedències de les peces, però la documentació posterior ens permet assegurar-la –si més no– en el cas del calze constantinenc.

L'any 1938, arran de la intensificació dels bombardeigs de l'aviació feixista sobre Catalunya, el Govern de la Generalitat va ordenar l'evacuació dels objectes d'interès històric i artístic més destacats vers diferents dipòsits patrimonials establerts als voltants de Barcelona i a altres indrets situats al nord-est del país. Aquests objectes van ser degudament inventariats i embalats pels responsables tècnics de cada museu o arxiu abans del seu transport, per tal d'evitar confusions o pèrdues.

El calze procedent de Constantí, inventariat al Museu de Reus amb el número 2187, figura en un document mecanoscrit signat per Pere Rius el 12 de juny de 1938. Va ser embalat i col·locat, amb altres peces d'orfebreria religiosa, dins la caixa "A 6 RES". Aquesta caixa, i moltes altres de similars, van ser lliurades pel Museu de Reus a la Direcció General del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat.⁽⁴⁰⁾

Gràcies a la documentació conservada a l'arxiu de l'actual Museu Comarcal Salvador Vilaseca (MCSV), sabem que la caixa suara esmentada va ser transportada aleshores vers el dipòsit patrimonial situat a l'antic monestir de Pedralbes.⁽⁴¹⁾

Els materials salvaguardats per la Generalitat, custodiats per tècnics i mossos d'esquadra, van ser civilitzadament traspassats –el gener i el febrer de 1939– als responsables de les forces d'ocupació franquista. Tots aquests béns culturals van tornar als seus punts d'origen a partir del final de la guerra a Catalunya, a mesura que van ser reclamats pels seus antics posseïdors. Com era d'esperar, aquests retorns –que normalment eren controlats pel "Servicio de Recuperación del Patrimonio Artístico Nacional"– es van aprofitar propagandísticament per la jerarquia franquista i les noves autoritats locals.⁽⁴²⁾

LA POSTGUERRA

Un cop acabada oficialment la guerra, Constantí va anar recuperant a poc a poc el patrimoni religiós que s'havia salvat. Podríem dir que la primera recuperació es va fer a partir d'una casualitat. El bon amic Josep Maria Sabaté, fa pocs anys, ho va explicar d'aquesta manera:

Després esclatà l'última guerra i en un moment indeterminat són traslladades a Tarragona tot un conjunt d'imatges de l'església de Constantí, entre elles s'hi troba aquest Sant Crist [dels Segadors], i són dipositades al Palau Arquebisbal, allí romandran fins al final de l'enfrontament. / L'any 1939 la imatgeria religiosa estava molt minvada degut a les destrosses que es produïren l'estiu del 1936, tant que per poder fer la processó [a Tarragona] van haver d'improvisar els misteris amb imatges d'altres llocs. Una d'aquestes era la Creu dels Segadors de Constantí. Quan desfilà la processó s'hi trobaven presents un grup de constantinencs, els quals la reconegueren i s'endegà la petició del seu retorn a la vila. [...] A partir d'aquí es feren els

(40) Document mecanoscrit conservat a l'arxiu del Museu Comarcal Salvador Vilaseca, Reus. El document va ser enllestit a Vilaplana del Camp, on el Museu de Reus havia llogat una casa després que el seu magatzem principal s'hagués vist molt afectat pel bombardeig aeri del 24 de gener de 1938. Vegeu el meu article "El Museu de Reus durant la guerra civil (1936-1939)", *Del Museu* (Reus), núm. 2, desembre de 1989, pàgs. 46-47.

(41) La situació de cadascuna de les caixes figura en una relació manuscrita, redactada en català, que va poder utilitzar la Junta de Museus de Reus reorganitzada després de l'ocupació franquista de la ciutat.

(42) Vegeu, per exemple, "Reus / Devolución solemne de los objetos de arte cristiano que al principio del Movimiento fueron robados por los rojos" [sic], *Diario Español* (Tarragona), 6 de juny de 1939, pàg. 4.

passos pertinents perquè les imatges tornessin a la vila, els quals sembla que no trobaren cap oposició i el tema es solucionà amb gran rapidesa. / Per tal de dur a terme el trasllat, Pau Golorons, "Pau Cirera" del carrer de la Peixateria, deixà el carro, el qual fou preparat amb uns forts i alts empostissats. També es buscaren un bon braçat de mantes gruixudes i cordes. / Curiosament el trasllat d'aquest important patrimoni religiós i artístic s'encarregà a una sola persona i a més a més molt jove. Fou en Josep Pedret i Pascual, de 18 anys, el qual es traslladà a la capital i un cop arribà al Palau Arquebisbal fou ajudat a cobrir les imatges i carregar-les per un altre constantinenc, en Josep Novell Plana de "Ca la Felisa", al carrer de la Font, que havia entrat a treballar com a paleta de la Catedral per encàrrec de l'Ajuntament de Tarragona. / Un cop arribà la preciosa càrrega a la vila, sembla que fou dipositada sense més a les escoles i començaren els preparatoris per dur a terme els actes pertinents per fer una digna entrada de les imatges a Constantí. [...] Finalment el 14 de maig de 1939, la Creu petita i altres sants foren rebuts en solemne processó a l'entrada del poble i conduïdes fins a l'església.⁽⁴³⁾

Una inspirada crònica, publicada al diari de la capital de la província, explicava uns quants dies després com s'havia desenvolupat aquest retorn solemne de les imatges:

*El domingo día 14 tuvo lugar la nueva bendición de veinticuatro imágenes, entre las que se encuentran la de la Virgen del Santo Rosario de gran veneración, la de San Antonio de Pádua, San Blas, San Roque, San Cristóbal, Santa Lucía y la de un Crucifijo muy antiguo del que la tradición nos dice que ya en la famosa guerra "d'Els Segadors" tuvo que estar escondido para salvarse de manos impías. [...] No hubo nadie que no se emocionara ante tal espectáculo. ¡Mi San Antonio!, decían unos, ¡Oh el Santo Cristo Pequeño! [sic], decían otros, y al llegar al templo [...], la totalidad de los feligreses que llenaban la amplia nave del mismo, unos tras otros con la mayor reverencia fueron desfilando ante el "Santo Cristo Pequeño" para adorarlo y besarle los pies. / Así ha sabido el pueblo de Constantí reparar en parte las ofensas y sacrilegio cometidos por los **Sin Dios** [sic] contra todo lo Sagrado.⁽⁴⁴⁾*

Unes quantes setmanes després, l'apoderat a Tarragona del "Servicio de Recuperación del Patrimonio Artístico Nacional" a Tarragona, Fernando de Castellarnau, va demanar al delegat reusenc del mateix organisme franquista informació sobre les peces d'orfebreria religiosa que –com ja hem vist– havien estat dipositades al Museu de Reus l'any 1937, "a fin de comprobar exactamente el paradero de dichos objetos y poder atender las reclamaciones".⁽⁴⁵⁾ Entre aquestes peces hi havia, és clar, el "cáliz, barroco, de plata dorada" procedent de Constantí.⁽⁴⁶⁾ No he localitzat la resposta, si n'hi va haver.

(43) J.M. Sabaté i Sans, "La Confraria del Sant Crist de la Puríssima Sang, Constantí. Notes històriques", dins de l'opuscle *VI Trobada d'Armats de les comarques tarragonines*, Constantí 1998, pàg. 26. Sobre la identificació del Sant Crist durant la processó tarragonina, Sabaté cita l'article de S. Ramon, "Recordant...", *Semana Santa MCMLXIII*, Confraria de Sant Magí de Barcelona, s.p. No he sabut trobar cap rebut o document similar ni del lliurament (durant la guerra) ni de la devolució d'aquestes peces.

(44) P. y P. S. F., "Constantí. Acto de afirmación católica", *Diario Español*, 31 de maig de 1939, pàg. 8 (el text va ser reproduït íntegrament, en facsímil, dins l'article de Sabaté citat en la nota precedent, pàg. 27).

(45) Mecanoscrit datat el 17 d'agost de 1939. La còpia de l'ofici que he utilitzat es conserva a l'arxiu del MNAT.

(46) En el meu article "Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religiós a Reus i Tarragona (1936-1937)", *op. cit.*, pàg. 266, reproduïxo en facsímil el mecanoscrit –amb la relació de peces d'orfebreria– que acompanyava l'ofici de Castellarnau esmentat a la nota anterior. L'original es conserva a l'arxiu del MCSV.

L'anomenat "Sant Crist Petit" (o "dels Segadors"), salvat l'any 1936. (Foto Sabaté Fiestras)

El 28 de novembre del mateix 1939, mossèn Josep Aragonès Font, en qualitat de "Cura-Ecónomo de Constantí", va reclamar a la Junta de Museus de Reus –per mitjà d'un formulari imprès– diversos objectes procedents de la seva parròquia, concretament quinze peces d'orfebreria "que figuren en el fichero de Tarragona" (amb els números 47 a 61) i "además tres imágenes de medio cuerpo que son S. Juan, Nicodemus y José de Arimatea".⁽⁴⁷⁾ Al Museu de Reus només es conservaven, però, el calze amb el número 57 (ja esmentat) i les tres imatges. Aquestes quatre peces es van retornar a mossèn Aragonès el 19 de gener de 1940, després de fer un "donativo voluntario" de 10 pessetes, "para coadyuvar a los gastos que importó su recuperación".⁽⁴⁸⁾

Per acabar, reproduïxo dues mostres de la versió oficial nacionalcatòlica sobre la destrucció i el salvament del patrimoni religiós constantinenc. La primera correspon a l'obra apologètica *Monumentos sacros de lo que fué España roja*, impresa a Barcelona l'any 1940:

CONSTANTÍ.— Antes de quemar los retablos fueron retiradas y guardadas muchas de las imágenes, que luego el Comité local puso a disposición de la Comisaría del Patrimonio Artístico de Tarragona, siendo trasladadas al Museo; algunas quedaron escondidas en el mismo pueblo. El monumental retablo mayor, el del Rosario y el de San Isidro eran ejemplares notables del barroco del siglo XVII. Se han recuperado las imágenes guardadas, casi todas las joyas del culto y el archivo parroquial.⁽⁴⁹⁾

La segona figura en el llibre *Los monumentos arqueológicos y tesoro artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39*, imprès a Poblet el 1942:

CONSTANTÍ

Fueron destruídos todos los retablos de la iglesia parroquial, notables dentro del estilo barroco, en particular el monumental retablo mayor, y los de San Isidro y del Rosario; pero se pudieron conservar muchas esculturas de los mismos. Se han recuperado también los objetos de orfebrería litúrgica, con bellos ejemplares de los siglos XVII y XVIII.⁽⁵⁰⁾

(47) Aquestes tres últimes peces s'exposen actualment en el petit museu instal·lat a les sales superiors de l'església parroquial. Es poden veure en el centre de la fotografia que va publicar J.M. Sabaté i Sans, "La Confraria del Sant Crist de la Puríssima Sang, Constantí. Notes històriques", *VI Trobada d'Armats de les comarques tarragonines*, Constantí 1998, pàg. 28. Vegeu, aquí, la pàg. 100.

(48) Arxiu Històric Comarcal de Reus, Reg. 1063-B, Sig. 7.1.2.15, doc. núm. 5. L'acord de devolució, que figura en el mateix formulari, va ser pres el 5 de gener de 1940. També hi consta que el calze amb el núm. 57 "corresponde al 2187, ficha del Museo". Sobre el procés de devolució de peces dipositades a Reus, vegeu el meu article "L'exposició de "Recuperación Artística" a Reus (1939-1940)", *Kesse*, revista del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 2001 (en premsa).

(49) M. TRENS (director), *Monumentos sacros de lo que fué España roja*, Barcelona 1940, tom I, fascicle IV, pàg. 17.

(50) P. BATLLE, "Los Monumentos, Museos, Iglesias y objetos artísticos de la Provincia y Archidiócesis de Tarragona, excepto Tortosa y su comarca", dins *Los Monumentos Arqueológicos y Tesoro Artístico de Tarragona y su Provincia durante los años 1936-39*, Poblet 1942, pàg. 56. Mossèn Pere Batlle i Huguet (1907-1990) va ser –a partir de mitjan mes de setembre de 1936, quan ja s'havien superat els moments més perillosos– un dels principals elements de la delegació de Museus de la Generalitat a Tarragona i, per tant, coneixia prou bé quina havia estat l'activitat benefactora dels comissaris Mallol i Rebull i de la resta de companys i col·laboradors en el salvament del patrimoni.

SERVICIO DE RECUPERACIÓN DEL PATRIMONIO ARTÍSTICO NACIONAL
JUNTA DE MUSEOS DE REUS

Núm. 5

El abajo firmado José Aragües Fort de 57 años, de profesión paciente vecino de Constante con cédula de clase 1ª tarifa 2ª n.º 1016 expedida en 26 de junio de 1938 obrando en calidad de Cure Securus de Constante declaro y **JURO** por mi honor que son de propiedad de esta parroquia los objetos que detallo a continuación, los cuales fueron sustraídos por los rojos y recuperados posteriormente por la **Junta de Museos de Reus**, figurando en la Exposición que ésta tiene instalada actualmente:

2187 ✓
n.º 47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58
59-60-61 que figuraban en el fichero de banca
gana Adolfo Herinagué de media eucapa
que son de Juan, el rojillo y José de Estimatón

En su virtud, solicito la reivindicación de los expresados objetos, esperando que una vez justificada la legalidad de esta demanda, se proceda a la entrega de los mismos al solicitante.

Reus 28 de noviembre de 1939—Año de la Victoria.

José Aragües Fort

Comprobados los extremos de la precedente demanda, se acuerda la devolución de los objetos reseñados. Solo existe el n.º 57 que corresponde al 2187, según el Museo y los tres inmóviles Reus 1 de enero de 1940—Año de la Victoria.

El Delegado del Servicio de Recuperación,

Por la Junta de Museos de Reus

El Presidente,

El Director,

[Firma]

[Firma]

[Firma]

El n.º 57 es el único que consta en la relación de Paragona.

El infrascrito, obrando en la calidad al principio alegada, declaro haber recibido en esta fecha de la **Junta de Museos de Reus**, los objetos que en mi instancia se detallan, entregando como donativo voluntario para coadyuvar a los gastos que importó su recuperación, la cantidad de 1000

pta.

Reus 19 de enero de 1940—Año de la Victoria.

José Aragües Fort

Al centre de la fotografia, les tres peces escultòriques que va tornar el Museu de Reus l'any 1940, actualment exposades al petit museu parroquial de Constantí. (Foto Sabaté Fiestras)